

рукоюс

Горан ПЕТРОВИЋ

ТРЕЋИ ДАН

ИГУМАН ГРИГОРИЈЕ, ТРИ МАЈСТОРА,
КЕФАЛИЈА ВЕЛИЧКО И ВЕЛИКА ПРАШИНА

Више од седамдесет замашних берби пролећне месечине, за чије рударење манастир имаше простагму византијског василеуса, дакле, више од седамдесет година након окончања градње припрате, преподобни отац Григорије, шести игуман Жиче, по свршетку јутарњег богослужења, пође пут катихуменије да открили један од четири никејска прозора. Дужност коју је Сава задао управитељима дома Спасовог беше прво што су они обављали иза литургије. Тако се и тог јутра, тек склизнулог низ орошене обронке Столових планина право у Велики уторак, трећи дан Васкрса, отац Григорије стаде успињати каменитим степеницама које су једнако водиле до горње келије и до улаза у кулу више припрате.

Кула, звоник жички, сакупљала је у висини, или боље рећи, мамила је у вису – мноштво ветрова. Ови су основи ковитлаци, чинећи знатну штету, повремено силазили и у саму цркву Св. Вазнесења. И поред брижљиво чуваних, оноликих расада заветрине по нижим крајевима небеса, и поред труда да се врата звоника отварају само према прекој потреби, и поред савесно начињених зачепака од воска и смоле – ветрине из куле занизаше, па нарастоше преко сваке мере у беспризорне напасти. Од силине њихове гдегде се смутише зидне слике, у пукотине им стаде отицати живописана снага, са стубића и ивица мермерног иконостаса опадосе исклесани листови, затреше се винове лозице, а из развраћених књига нетрагом почеше нестајати титле, па редом слова, од аза до ижице, све чешће читаве речи, потом и укупна поглавља.

Игуман је већ дужу половину године, од почетка зиме, са нестрпљивом ишчекивао долазак једног грчког зографа, једног приморског мраморника и једног српског дијака. За толико је испред њих, унапред, путовала велика прича да уместо могу да придигну ослабљено, доправе раздувано и надокнаде сагубљено. Зато се старац са пером анђела у бради, сличној каквом срменом реликвијару, журно пео ка Савиној келији. Тога дана беше ред на прозор што је крио садање на даљину, прозор са којег је преподобни прижељкивао да види долазак три мајстора.

Степенице које су даље водиле ка вратима звоника отац Григорије напусти поппго се нашао на спрату припрате. Савина келија, заправо,

беше пространа одаја, од четири унутарња стуба овлашно издељена на девет једнаких поља. Под јој беше од глачаног камена, зидови и ребрести свод осликани ликовима светитеља, али ликовима некако остарелим, уганулих црта, сви су ветрови из куле, у својим лутањима по храму, пролазили мимо њихових лица. Осим једног кандила и једног отвореног Четворојеванђеља, где су се слова још држала захваљујући богатим прешлетима иницијала и заставица, од светих сасуда или других предмета у катихуменији није било ничега.

Као и толико дана пре, игуман Григорије са радошћу приђе прозору резаном од зеленог мермера, оном на којем се према предању из доба оснивања архиепископије одмарао двоглави орао византијског цара, оном који је у Жичу пристигао на пурпурном самару, чак из Никејског царства. И сам игуман, и други благодостивии великодостојници, и остала братија, највише љубише баш овај видик, јер су без заморног и опасног путовања могли да попричају са монасима пећког, студеничког, милешевског, бањског или којег другог манастира. Са овога прозора могли су се без муке надгледати и удаљени делови метоха, добра расута све до обала Скадарског језера, пасишта и зимовници на осам гора, цркви Св. Спаса дарована два ковцава вала уз само подножје каменог града Котора... Истина, овај је прозор често показивао и неразумљиве слике, рецимо у самом средишту једног западног града механичку направу која се храни свежим временом, супротно томе ћутљивог китајског владара, како по цео дан размешта три иста зрна песка, шланину на чијем врху из огња ниче река растошљеног камена, пустињску звер тако велику као да је од дванаест четвртина, али све скупа – били су то видици од велике користи за братство Жиче и род Србаља.

Ширећи кашке од тисовог дрвета, отац Григорије се узнада да опет види и архиепископа Јакова. Преосвештени је са двојцом презвитера, неколицином ђакона путовника и омањом војном пратњом, одмах по благонарочитом празнику Христовог васкрсења, за неодложним послом кренуо ка Пећи. Повлачећи се пред учесталим упадима шљачкаша са севера, седиште архиепископије се још од Арсенија I десетинама година колебало, а онда и сасвим уклонило јужније, у ово достохвално место, крај цркве Св. Апостола. Потом, уздао се отац Григорије, даће Свевишњи, опазити зографа, мраморника и дијака како лаким кораком хитају капији Спасовог дома. Међутим, наместо свих њих, на несрећу, право у Савину келију више припрате груну сила прапњаве магле, као када јато пољских дрпаваца рашчепрка расушене куће кртичака.

– Зар опет придижу зидове Маглича? – уморно промрси игуман, јер му се са овога прозора често указивала манастиру најближа утврда, град повише Ибра, удаљен непун дан хода, ако табане не жуља већа мрзовоља.

Како и само име предњачи, бедеме Маглича магла је често запоседала. Осим да брани архиепископију, да намерницима и обданици пружа уточиште од мрака, град је и подигнут не би ли магла имала где да седи. Право говорећи, није се одатле ни мицала. Преко целе године је гладно глодала вршје зидова, па су они повремено поправљани додавањем

тесаних блокова. За ових радова, маглу је ваљало привремено уклонити, те би се према горе управљале дугачке чакље са вишеструким, болним кукама. Отерана, немоћна да се врати, магла се махнито вила свуда по околини, гневно гризући видик свакога створа. Овај су дан гласници правремено најављивали, не би ли се народ припремио за напаст. Две су страже поиздале устављале караване, док се укупан посао не саврши, не би ли се избегли спорови. А не као онда, када је неки Дубровчанин, *sarpetanius turmae Damianius Gotius*, тражио надокнаду од девет стотина либри сребра, јер га је маглена *bestia* јако осакатила – одгризавши му шести прст, незаменљив приликом лажног размеравања платна. По окончаној доградњи, посада је спуштала оне чакље и магла би поново слетала у своје старо гнездо од камених бедема.

– Хеј, ехеј, Величко, прође ли клисуром Ибра архиепископ наш Јаков? – викао је отац Григорије, са заповедником града, кефалијом Величком, знао се добро, што очи у очи, што преко прозора.

– Охој, Величко, доходе ли то она моја три мајстора?

– Забога, Величко, каква је ово прашина, грех чините, зар на Велики уторак нађосте да поправљате вршје зидова?!

– Побогу, брате, што не јависте да се чиме заштитимо када маглу подигосте са Маглича?!

Али, мада му је обичај био да одмах одговори, Величко се не јављаше. Наместо отпоздрава у келију је наваљивала труљава прашина, игуманова срмена брада очас осиве, а глас му се скупи, таман као да га шака жеђи граби око грла.

– Ама, Величко, зар опет?!

– Требисте ли ви вашу маглу прошлога лета?!

– Колико у њој има којечега?! Изгледа да је нико не биште од када у вас седи!

– Ево ми кроз прозор садањег на даљину, у дом Господњи, опет улази ваша прашина?! – висио је игуман колико је могао, непрестано машући рукама, отресајући ризу, правећи још већу збрку ваздуха.

Ипак, кефалија Величко, нити било ко други из града Маглича, не одговораше. Да није било Савиног завета отац Григорије би сигурно залупио овај прозор и отворио неки други, неки што гледа у јутро ведријег дана. Овако, морао је да чека да се маглено труње слегне – да видик каже шта има. Стога, преподобни се умири покушавајући да бар нешто разазна.

И заиста, када му се очи свикоше на бол стотине трнаца, указаше се спочетка нејасни – обриси големог мноштва.

Потом и прве силуете.

Затим се лагано почеше разабирати лица.

На крају и посебне црте долазника.

СРЕД ЧЕЛА КОЛОНЕ

Сред чела колоне, што се видела кроз прозор садањег на даљину, јахао је многострашни кнез видински Шипман. На глави му беше капа

од живог риса. Пегава звер је мукло режала, како се поход нашао у Браничеву, господар јој није допуштао да утоли глад макар мишевима. На прима Шишмановим, оковратник је чинио пар тустих куна златица, чувара кнежевог врата. На појасу од модре кадифе запон беше склупчана гуја, само је Шишман знао да раздвоји њене зубе од репа. На испруженој левој руци, оној што је затезала узде, канцама о кожној рукавици намашћеној овљујским лојем, наглавце мироваше дремљиви караконцулос. Некад као птица, некад као утвара, створ изгледа несталног и зато тешко описивог, али таквог да ти се крајичак ока крмеља, а крв смртно збуњује у жилама. Десна рука видинскога кнеза, она у верижаној рукавици, почиваше на јантарној јабуци седла. Седло оковано сребром, са узенгијама у облику медвеђих чељусту, беше на црном коњу. Испод копита вранца пригташе камен, намах се облећи у белутке, као да се путем ваља вода Великог потопа.

Независно од положаја сунца, свуда око Шишмана, попут катрана, цедила се тмола сена. Лучаница уроњена у ову смолу горела је потпуним мраком, укрут десет стопа, макар да је било и подне средином лета.

Одмах до Шишмана, као лево око, јахао је на узљуљаној белој кобили кумански вођ Алтан, човечина обријаног темена и распуштених обрва, ратник велике лепоте, док се не насмеје и покаже све очњак до очњака. Од таквих зуба и гласови му беху оштри, умилјатих речи није било у њега. Путем је, забаве ради, обичним шкргутом секао клекове младице, а подвиком је могао да прокрчи друм кроз шуму столетног граба.

Сенка му је била таква да су се жене у њој непрестано топло знојиле, оне родније би под њом лако и занеле, док су Алтанове сушарнике пробијале грашке леденог осећања.

Са друге стране, као десно око Шишманово, јахао је на ријем коњицу слуга Смилец, ситан, неугледног стаса, са клобуком препуним прапораца наместо калпака. Све укупно – зло држање му беше главна одлика. Од пола Смилецове речи, не веће од мувљег ушљувка, изговорене скраја тржнице, кварила се и тек уловљена дунавска риба, брашно би се првљало, а једар дан би почео да трули од раног јутра. У сплеткама му није било равнот. Ако у Видину, за некога ко у Трнову живи, довече нешто лоше каже, тај би тамо освануо напречац мртав.

Сенка му беше кривонога, устајала, непријатног мириса. Саклоните свети врачеве, безсребреници Козма и Дамјане, ако би Смилецов свлак пао на бремениту жену, несретница би одмах добила огњицу, па побацила или рађала дете са пакосним очима.

ОКОЛО ОВЕ ТРОЈИЦЕ

Около ове тројице јездила је или трчала тупта стрелаца, оклопника, лаких коњаника, стегоноша, оружара и пешака. Негде међу њима и механик, Сарацен увијен у безбројне наборе свога хафтана.

Испред је журило неколико доушника и један који је уз сваки корачај снажно ударао у велики бубањ, зачудо – потпуно нем.

Иза ове туште вукла се тма уздуваних саветника, водоноша, куvara, спатара, тулара, поткивача, зловидара и видара, јајокрадица, сплеткара и тумача свакаквих трагова, што стално застају да нешто захвате и петљају по својим решетима.

За њима су се, застрвене непрозирним платном, заводљиво љупкале носилке тамнопутих наложница куманских заповедника. Чуло се како дубоко дишу, како се топло намештају по јаступима, како им при сваком покрету свила шупшти низ стегна, али им се пре редоследа није могло прићи од пажње голобрадих шкопаца.

Даље од друма, по гајевима и окрајцима шума, тумарала је група погрбљених трагача за зечијим брабоњцима, који добро осушени – потуљеним пламом горе. Да би нахранили своје сенке, Бугарима и Куманима беху потребне и одговарајуће светлике.

ДВЕ ВОДЕНЕ АЛЕ, ЗВОНИТЕ ЗВОНА

Није се игуман Григорије тако препао од прошле јесени, када су монаси у рибаку мрежама уловили пар водених ала. Још и сада се нерадо сећао како су зевале, утроба им је била тамна и слузава, као доњи свет дубока. За једног искушеника, што се тамо оклизнуо, више нико никада није чуо. Братија је тек седмог дана каменовима испунила њихова зинула уста.

Ово се страшно видело, међутим, никако није могло затиснути. Бугарска и куманска војска јахала је право ка Жичи, мада су тек напустили Браничево, кроз прозор садањег на даљину беше јасно – под манастирске зидове ће пасти за највише пет дана.

– Боже, недремљиво око, види – тихо се отело оцу Григорију.

А затим, у кратким грцајима, између налета страха, све гласније:

– На нас иду...

– Ударите у била...

– У клепала.

– Ударите у звона.

– Боже, спаси!

– Боже, помози!

– Звоните звона!!

УДАРАЦ РУКОМ О ЈАНТАРНУ ЈАБУКУ СЕДЛА

У тај час, средином игуманових вапаја, два млада доушника трком иступише пред видинског кнеза. Имали су тек нагарављене науснице и првене уши које се дирају са раменима, ономад истегнуте, ово им је био први поход. За појасевима су држали по свежњић перушки од птице јасни букавац. Њима су повремено чистили дугачке увоје својих ушних шкољки.

Колона се свину и стаде. Напред настави само покоји рескији узвик или тежа псовка. Када му се умирише прапорци на клобуку, слуга Смилец осорно добаци, превисоко спрам својег неугледног стаса:

– Причајте, клемпавци!

– Казујте! – понови и кнез.

– Господару, чини се да жички игуман већ запомаже! Чули смо, чини се, мада је далеко, опазио нас је! – удвојише доушници покорност, дубоко се клањајући и једва уклањајући да их са једне стране не опржи врела пара из носница кнежевог вранца, да их са друге стране не покапа смоласта кнежева сена.

– Причуло вам се или одиаста чусте? – зашкргута кумански вођ Алтан, од његова говора одстушница доушника се преполови у два једнака никуда.

– Чини нам се да чусмо, далеко је Жича, многе реке до тамо шуме, много пшенице до тамо брујно зри, а ни игуман није баш најснажнијег гласа! – правдаху се она двојица, све се осврћући имају ли куда.

– Чини вам се! Какве то доушнике имам?! Пајасте ли ви тим перушкама уши?! А можда вам вид смета? Можда би боље чули да га немате?! – расрди се видински кнез, плесну руком о јантарну јабуку седла и пегава капа од живог риса скочи са његове главе, канци наперених у очи несретних гласника.

ЧУДО СВ. ЦАРА КОНСТАНТИНА И СВ. ЦАРИЦЕ ЈЕЛЕНЕ, ЗВОНА ЗВОНЕ

Након што је цела војска стала, маглена прашина се сасвим слегла и са прозора садањег на даљину игуман Григорије јасно виде како рис копа очи доушника. Праћен режањем опаког звера, смехом Кумана и крицима жртава, преподобни истрча на степенице што су из келије водиле ка кули. Пренеражени израз лица је боље од речи говорио да му се страх увукао у утробу и да тамо, вређајући дроб, већ дамара. У неколико корака отац Григорије се нађе пред уским вратима звоника, повуче тешки засун и посрћући између напред и назад, настави да се пење стрмим степеницама, упркос ветру који је као суманут надирао у храм не би ли освојио и његову унутрашњост. У капели куле, тамо где се Сава у миру обраћао Господу, а често саветовао са својим насликаним узорима Теодором Студитом и Савом Јерусалимским, ионако лаког игумана ветрина хтеде попут лиске вратити у припрату. Али, зби се чудо. Задржаше га четири наједном испружене руке, овде живописаних св. цара Константина и св. царице Јелене – старешина манастира Жиче се између два узмаха дочепа лествица и на горњем спрату крајева сва три конопа.

– Браћо! Пошаст! Несрећа! – викао је игуман повлачећи сва три звона. Мало за братство.

Средње да чује заповедник Маглича и себри околних села.

Велико – Свевишњем да дојави како се његов храм нашао на почетку краја.

ЗА ПРИМЕР ДРУГИМА, ДОБРО ИХ УВАЉАЈТЕ У НИШТА

Далеко од манастира, тек што се напусти браничевска област, два доушника, крвавих лица, сада са ранама уместо вида, преклињаху:

– Милост, господару! Ево, сада добро чујемо! Милост од тебе иштемо, поштеди нам животе, врати капу на главу, примири риса! Ево, чујемо, како у Жичи покренуше звона, Мало да се братство окупи, средње на узбуну у граду Магличу, велико да помоћ траже од Бога!

Многострашни видински кнез Ћутке пљесну руком о јантарну јабуку седла, рис застаде, па затим скочи, склупча се на глави господара. Сам Шишман подбоде вранца, помери се тако да смола његове сенке падне на два доушника. Потом суво нареди:

– За пример другима, добро их уваљајте у ништа!

– Не, господару, немој! Рапчетвори нас кобилама, посеци мачем, удави кунама златицама! Тако ти свега драгог, забога, господару, смилуј се нама беднима, казни нас само смрћу! – вапила су два доушника.

Залуд. Онај што је у походу био задужен за извршење погубљења, одмах крену од војника до војника, приносећи отворену врећу. Свако је био дужан, без обзира на висину положаја, да преда све што зна о два несретника. Све. До последњег гласка. Од тога ко су им родитељи, које су им боје очи, имају ли младеже, чему су се смејали на застанку у шуми, шта су и где сањали, ко у Видину чека њихов повратак... Па и наложнице из својих носилки придодаше ону њихову младићку снагу, устрепталост, чак и уздисаје. Све. Баш све. А по врху и сама гола имена. О њима се више није смела започињати или настављати било каква, ма и најмања прича.

Када крвник сакупи сав говор о осуђенима он у врећу још натрпа и грања и сувога лишћа. Потом укреса труд, па и њега убаци унутра. Још влажна од усана, прича је спрва плавушно тињала. Као да се пискавим цврком беспомоћно отимала и онда када је отпочела да се разгорева. Спламсала је тек када се и последњи помен претворио у шачицу ћутања. То је било то. То је било – ништа.

– Братство је малено, прегршт душица – презриво одмахну речима слуга Смилец, зврцнуше прапорци по ободу његовог клобука.

– Танки су бедеми Маглича, провидим, стегла се одважност бранилаца – поново показа очњаке кумански вођ Алтан.

– Звон Богу на помоћ нека буде твоја брига! – стаде кнез снажно трести левом руком, не би ли пробудио караконцулоса.

Створ се прену из дремежа, рашири крила, пар пута удари њима и лено полете од Шишмана. Господар Видина се исправи. Љуто повуче узде. Вранац се дивље пропе. Прсну камен. Пуче усклик. Немо задовољава бубањ. И колона настави да гута пут, гладно као незасита змија.

ЛЕТЕЋА УСТАВА

Ваљда се дан у сумрак омакао, па жички монаси у насталом метежу не опазеше птицу сабласног изгледа. Високо изнад манастирског дворишта, летећи створ је тремо кљувао целовит звон великог звона, бранећи да позив на помоћ одмакне, допуштајући да до Господове баште допре само ситна звекка обичног земаљског дана.

(Из рукописа романа *Ојсада цркве Св. Спаса*)